

ВІКЕНТІЙ В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ ХВОЙКА

В. В. Хвойка. 90-ті роки XIX ст.

В історії дореволюційної археологічної науки нашої держави важко знайти людину, яка б зробила стільки видатних відкриттів, як Вікентій Хвойка.

Вікентій (Чеслав) Хвойка народився 8 лютого 1850 року в Чехії в с. Семіні. У 1876 році В. В. Хвойка переїхав до Києва, де спочатку викладав малювання та німецьку мову, успішно працював у

Кирилівська вулиця в Києві. Малюнок В. В. Хвойки. Місце перших трипільських знахідок

сільському господарстві. Згодом, покинувши ці справи, він пов'язав свою долю з дослідженням старожитностей. Відомий В. В. Хвойка і як один із засновників Київського музею старожитностей і мистецтв (офіційно відкритий у 1899 році, зараз у цьому будинку знаходиться Національний художній музей України). Від часу організації музею і до кінця свого життя він працював хранителем археологічного відділу. Пішов з життя у 1914 році, похований у Києві на Байковому кладовищі.

На рахунок В. В. Хвойки-археолога декілька гучних відкриттів — Кирилівська палеолітична стоянка, трипільська культура, зарубинецька та черняхівська культури, дослідження Київського дитинця та літописного Білгорода. Внесок В. В. Хвойки в дослідження археологічних пам'яток різних часів є вагомим. Він впевнено орієнтувався в археологічній ситуації Середнього Придніпров'я, з якою був обізнаний завдяки регулярним розвідкам. Як і багато хто із тогочасних дослідників, він був універсалом. Втім, безперечно, одним з найбільш знаних здобутків В. В. Хвойки в галузі археології було відкриття ним пам'яток трипільської культури наприкінці XIX століття.

Акварель В. В. Хвойки. Знахідки біля с. Верем'я

На час дослідження В. В. Хвойкою пам'яток, що пізніше отримали назву трипільської культури, знахідки цього періоду були відомі (розкопки деяких пам'яток були проведені у 70-ті роки XIX ст. в Галичині, у 80-ті в Румунії; 1892 роком датуються розкопки В. Антоновича на Поділлі), проте вони становили собою розрізнені предмети, які не відносили до залишків життєдіяльності носіїв однієї культури. Місце серед старожитностей Європи та наукове значення цих знахідок не було визначено. Головна заслуга В. В. Хвойки полягала в тому, що

Акварель В. В. Хвойки.
Кераміка з розкопок біля с. Верем'я

він першим зіставив відкриті ним та відомі в різних місцях на території сучасної України археологічні матеріали, виділив їх в особливу тему для наукового дослідження та визначив місце і значення цієї археологічної культури серед старожитностей Східної Європи.

Вперше сліди нової археологічної культури, представлені заглибленими житлами з пічками, рештками черепашок, незвичною керамікою, В. В. Хвойка відшукав 1895 р. в Києві на Кирилівських висотах (саме там, де 1893 він же відкрив Кирилівську палеолітичну стоянку).

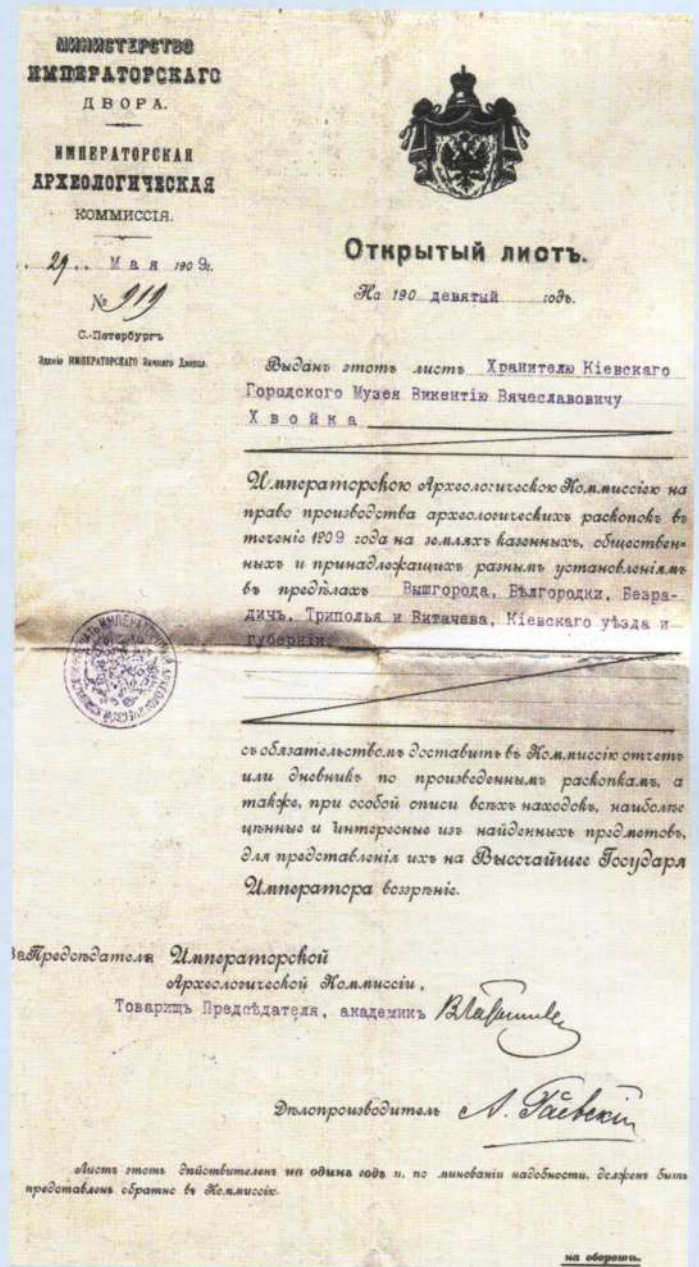
А пізніше (у 1896 р.) археологічний матеріал, подібний до того, що містився в землянках, був знайдений В. В. Хвойкою в місцевості, розташованій на правому березі Дніпра між Києвом та р. Россою. Це дало досліднику змогу визначити, що нові пам'ятки належали носіям тієї ж археологічної культури.

Потрібно віддати В. В. Хвойці належне за такий висновок, хоча він зіткнувся, окрім вже відомих йому землянок, із зовсім іншим типом пам'яток — рештками глинобитних споруд, яким В. Хвойка дав умовну назву "площадки". Культура, що характеризувалась цими пам'ятками, від самого багатого за її знахідками місця отримала назву "трипільської".

Наукова громадськість вперше познайомилась з матеріалами трипільської культури на XI Археологічному з'їзді в Києві у 1899 році. Дослідник зробив доповідь про свої відкриття під назвою "Кам'яний вік Середнього Подніпров'я" та провів екскурсію для членів з'їзду на місця розташування трипільських площадок біля Ржищева. В подальшо-

му дослідник присвятив цій тематиці цілу низку праць, надрукованих у різні роки.

Дослідженням трипільських пам'яток В. В. Хвойка присвятив багато років, вивчаючи їх до кінця життя паралельно з пам'ятками інших культур, розширюючи географію досліджень, досліджуючи за сезон по кілька десятків (!) площадок (за станом на 1904 рік загальна кількість землянок та площадок, розкопаних В. В. Хвойкою, становила більше 500). Але впродовж всього цього часу він дотримувався єдиної концепції погляду на характер використання знайдених ним пам'яток, вважаючи землянки жителями, а площадки — рештками святилищ та місцями поховання.

Відкритий лист на право проведення археологічних досліджень

Малюнок В. В. Хвойки. Трипільські орнаменти

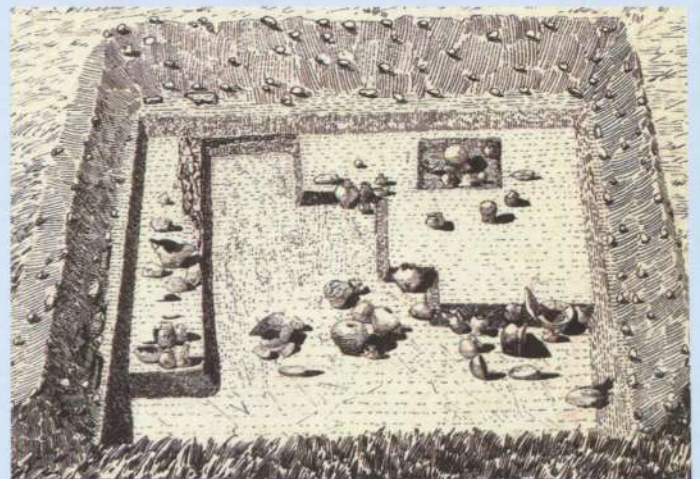
Аргументуючи таку думку, В. В. Хвойка спирався на конструктивні особливості площадок та матеріал, що з них походив. На його думку, площадки, на відміну від землянок, не мали грубок, а тому не могли слугувати за житлові приміщення; на площадках були відсутні або майже відсутні харчові відходи, досить часто траплялися речі, яким він не знаходив пояснення, і тому вважав їх речами культового призначення, натомість була присутня велика кількість глиняної пластики, тощо. І головний аргумент — наявність поховань — трупоспалень у трипільських посудинах та решток (частіше за все, фрагментованих) трупопокладень на або під площадками.

В той самий час, В. В. Хвойка, описуючи здобутий при дослідженні площадок археологічний матеріал, фіксував велику кількість крем'яних знарядь праці (ножів, серпів, скребків), присутність майже в

кожній площадці річкових черепашок, зернотерок, знахідки грузил для ткацького верстата, що лежали в ряд, тощо. Здавалося б, ці речі могли б наштотувати на думку про житлове призначення площадок. Але захоплений ідеєю ритуального їх використання В. В. Хвойка не звертав на цей матеріал належної уваги. Вірному вирішенню питання про призначення площадок перешкоджала, передусім, дуже недосконала методика досліджень, якою користувався В. В. Хвойка під час розкопок.

З'ясовуючи питання періодизації трипільської культури, В. В. Хвойка поділяв її на дві групи. Одну групу він вважав такою, що належить до епохи кам'яного віку (культура В), а другу — до подальшого періоду — до епохи міді (культура А). При цьому послідовність літер була ним подана відповідно до черговості відкриття груп. Вже на межі 30–40-х років ХХ ст. було встановлено, що насправді послідовність етапів є зворотною — хронологічно першими є комплекси знахідок культури "А", а пізнішими — комплекси культури "В".

В. В. Хвойка зробив почасти дуже слушні висновки щодо типу господарства населення трипільської культури. Він вважав мешканців Середнього Придніпров'я того часу осілим народом, що проживав окремими общинами в більш чи менш значних за розмірами поселеннях. Дослідник першим довів існування в той час землеробства, спираючись на знахідки зерен, знарядь праці тощо. На його думку, мешканці поселень займалися також тваринництвом, полюванням та рибальством. Їм було відоме гончарство, ткацтво та інші галузі виробництва. Вони мали власні вірування та обряди, облаштовували свої житла з певним комфортом. Ці висновки В. В. Хвойки знаходили підтвердження та розвиток у подальших працях інших дослідників,

Розкопки трипільської площадки.
Малюнок В. В. Хвойки

Знахідки з розкопок В.В.Хвойки.

присвячених вивченню трипільської культури.

Що стосується походження населення трипільської культури, то, на думку В. В. Хвойки, не існувало доказів участі груп зайшлого населення у формуванні трипільського етносу. Він відстоював ідею про послідовне формування середньодніпровського етносу, сталість та поступовість розвитку його матеріальної і духовної культури.

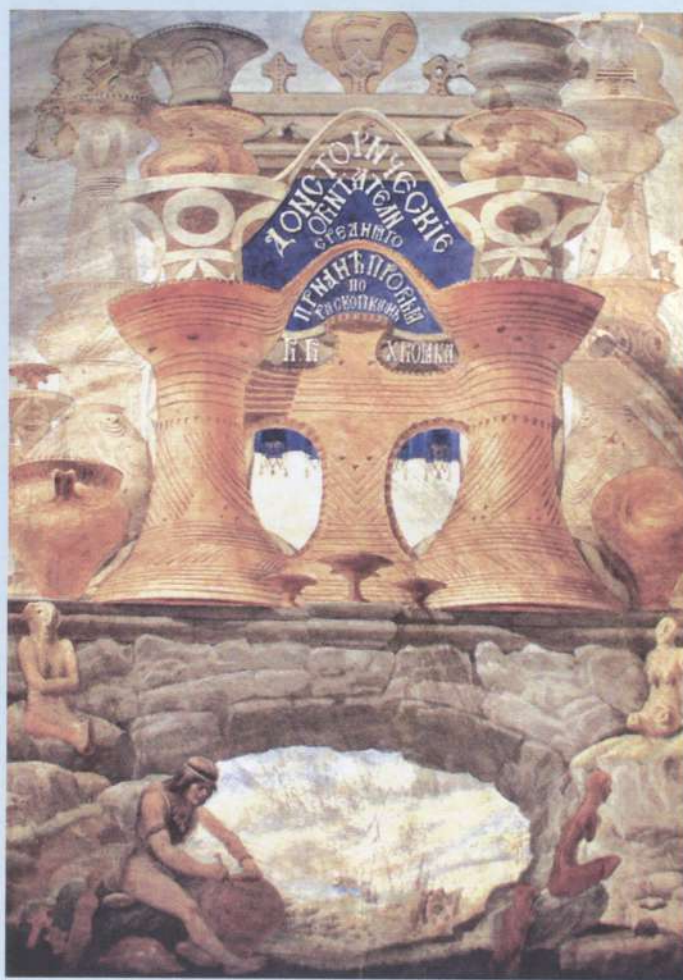
Етнічно В. В. Хвойка вважав населення цієї культури "давньо-арійським", тобто, за його словами, "прото-слов'янським". "За всіма ознаками — фізичним складом, культурою та обрядом поховань" він визнавав в трипільцях "південно-східну частину численного народу, що історично називається слов'янами". Водночас, відсутність антропологічного матеріалу кам'яної доби не дозволяла йому прийняти як остаточний висновок визнання трипільського населення прямими нащадками їх палеолітичних попередників.

Сучасний погляд на питання генези трипільської культури є іншим, ніж у В. В. Хвойки. Власне, вже з 50-х років ХХ ст. в науці поширюється думка про міграційний, а не автохтонний характер походження трипільської культури, яка підтримується багатьма дослідниками. Визнаною в сучасній архе-

ологічній науці є теорія балкано-карпатського походження трипільської культури. А трипільська культура входить у загальний культурний комплекс Трипілля-Кукутені.

Започаткована В. В. Хвойкою спроба етномовної інтерпретації носіїв трипільської культури на сьогоднішній день залишається дискусійною. У більшості науковців переважає точка зору, за якою трипільці не відносяться до групи праїндоевропейської людності. Існує думка, що на заключних фазах існування трипільського населення проходить процес його індоєвропеїзації. Але остаточно не спростованою є й теорія того, що трипільці були індоєвропейцями.

Отже, одна з головних заслуг В. В. Хвойки (окрім розширення джерелознавчої бази науки) полягала в тому, що він позначив напрями досліджень для наступних поколінь археологів. Він сказав нове слово в археології, намалював її перспективи, зробив рішучий крок уперед. Ми, дійсно, живемо його спадщиною, працюємо в межах відкритих ним пам'яток і визначених ним культур.

Ескіз обкладинки книги. Малюнок В. В. Хвойки